

ФОРМУВАННЯ САМАДІЙНИХ АРКЕСТРІВ НАРОДНИХ  
ІНСТРУМЕНТАУ, ФАЛЬКЛОРНО-ЕТНОГРАФІЧНИХ  
АНСАМБЛІВ (ПАЧАТКОВИЙ ЕТАП)

Асновою задачею самодієвних колективів – пропагувати виконавчу, песенну, танцювальну народну творчість, як духовно багатіше, першоджерело, уносячи тим самим пасільні уклад у справу мастацка-естетичного виховання чалавека, даючи йому да традиції високої культури. У той же час творчість сучасного колективу. – піша у своїй книзі "Музика сенья" видатний савецкі дирижор Я.Святланав, – не повинна бичь падобної на музейно-етнографічного узнання. Не падавати фольклор у чистім вигляді, не капірувати, а на його аснове творчо падыходзіць да стварэння новага".

Дзейнасць любога самодієвага аб'яднання пабудавана на даву асноўных прынцыпах – добраахвотнага удзелу і маматарскага інтарэсу, што прынцыпова важна для вырашэння арганізацыйных пытанняў.

Першапачатковы этап, этап фарміравання колективу, уяўляецца найбольш адказным, бо ствараецца матэрыяльная база, набываецца інструментарый, закладаюцца традиції, а таксама абуджаецца інтарэс удзельнікаў да колектыўнага ігры, виконавчай дзейнасці, артэстычнага самасцвярджэння. Для многіх колективаў сенья характэрна спалучэнне інструментальнай музыкі са спевамі, танцам, сцэнічным рухам, гэтак значыць сінтэз шмацжанравяга мастацтва.

Адной з першарадных задач пры фарміраванні колективу з'яўляецца стварэнне яго матэрыяльнай базы. Выбар саставу інструментаў, набыццё іх, абсталяванне памяшкання для рэпетыцыйнай работы з'яўляецца непасрэдным абавязкам кіраўніка сумесна з кіраўніцтвам Палаца культуры, клуба, школы і г.д. Рэпетыцыйнае памяшканне павінна бичь прасторным, светлым, сухім, мець добрую акустыку. Каб пазбегнуць скажонага гучання, можна абабіць сцены сукном, товстай тканінай, гукапаглабляючым матэрыялам. Трэба не забыць і аб выбары месца захоўвання інструментаў. Умовам і захавання музычных інструментаў з'яўляюцца адсутнасць сырасці і падтрыманне пажэвай тэмпературы. Аркестр трэба забяспечыць аркестравымі пультамі, папкамі для нотных партый, нотнай

паперай, камплектам! струн для скрыпек, цымбалау, гусяу, груп домрау, балалаэк, гітар, хіры, медыятарам! Музычныя фабрыкі і майстэрні вырабляюць інструменты: баяны, скрыпкі, цымбалы, домры, балалаэкі, розныя духавныя, ударныя у варыянтах масавай вытворчасці і павышанай якасці па заказах канцэртных арганізацый, культураветустаноу, навучальных устаноу. Кіраўніку трэба адказа на падзеці да пытання выбару якасных музычных інструментау будучага калектыву, растлумачыць удазельнікам правільна беражлівага абыходжання з імі.

У Беларусі ёсць шэраг народных інструментау, якія не уваходзяць у серыйную вытворчасць:

Струнныя - ліра, басетля, гуслі.

Духавныя (драўляныя) - дуда, жужалкі, овіспякі, дудкі, калейкі, трубы - ражкі, рог і іх разнавіднасці.

Самагучачыя - калоткі, лыжкі, талеркі, вугольнікі, брусоцкі, біла, званы, званкі, бразготкі, бубяшцы, трашчоткі, варган.

Ударныя - бубен, барабан, грэбень\*).

Многія прасцейшыя духавныя, самагучачыя знаходзяцца на стадыі знікнення, іншыя ж, наадварот, атрымліваюць шырокае распаўсюджанне ў музычнай практыцы.

Адным з самых папулярных і любімых музычных інструментау з'яўляецца гармонік. Зараз распаўсюджаны дзве яго разнавіднасці: "венка" і "хромка". Гармонік венскага строю (венка) пры націсканні клавiш, у залежнасці ад руху меху мае гук рознай вышні. Гармонік храматычнага строю (хромка), незалежна ад руху меху, мае меладыйны строй ігравой клавiатуры, які ўказвае на тое, што назва інструмента (хромка), уяўляецца неапраўданым.

Некаторыя з гэтых інструментау вырабляюцца музычнымі майстрамі Мінска і рэспублікі - У. Пузынем, А. Жукоўскім, В. Кульпіным, А. Чайковым і інш. У Мінскім інстытуце культуры арганізуюваецца майстэрні па выбару народных музычных інструментау.

Тыповы састау аркестра рускіх народных інструментау ўключае ў сябе асноўныя групы - домрау, балалаэк, баянау, народных духавых інструментау, драўляных духавых сімфанічнага аркестра, ударных.

\* Грэбень ўжываецца на вясковых святах і выкарыстоўваецца ў якасці музычнага інструмента як меладыйнага, так і шумявога.

У домравай групе часта разам з 3-струннымі (малымі) выкарыстоўваюцца 4-струнныя домры (прымы). Як паказвае вопыт работы многіх самадзейных аркестраў, зручна ўключаць 4-струнныя домры ў састаў 3-струннай групы. Яны пашыраюць дыяпазон, робяць больш лёгкай задачу кіраўніка аркестра ў падборні рэпертуару, у інструментальных пералажэннях.

У беларускіх фальклорных ансамблях часта прымяняюцца ліра, скрыпкі, басэтыя. У народнай музыцы асноўнымі прыёмамі гукаафармлення на скрыпцы з'яўляюцца дэташэ, легата, стаката, піццаката, трэмола, выкананне двайных нот, трох або чатырохгукавых акордаў. Басэтыя – смычковы інструмент басовага рэгістра. Блізкі да віяланчэлі. Гук здабываецца кароткім смыкам або шчыпком. Ліра (калесная) – з баяннай клавіятурай, 9 струнамі, з ладкамі на грыфе (строй храматычны, дыяпазон 2 актавы).

Апошнім часам многія кіраўнікі для акампанементу салістам, харавым і танцавальнымі калектывам дадаюць у аркестр няпоўную рытм-групу эстраднага ансамбля. У яе састаў уваходзяць: гітара, бас-гітара, раяль (клавійныя), ударныя.

Магчыма прымяненне электронных клавійных інструментаў (аргану, сінтэзатару), якія ў большасці выпадкаў выконваюць саліруючыя функцыі, імітуючы розныя драўляныя, медныя духавыя, нацыянальна-этнографічныя інструменты, хоць аркестравая педаль і рознага роду падгалоскі, імітацыя званочку, званочкаў, іншых тэмбраў уласцівыя сучасным клавійным інструментам.

Гітары, гітара-бас, органы, сінтэзатары розных мадыфікацый і іншыя электрамузычныя інструменты ужываюцца толькі ў камплекце з гукадзіяльнай апаратурай.

Гітара, як і правіла, прымяняецца як рытм-гітара. У яе функцыі уваходзіць акампанемент рытмічнага або педальна-арпеджыятачнага плана (арпеджыята блізкае па гучанню да арфы, гусляў) маляўніча гучаць флажолеты. Рытм-гітара добра гучыць у спалучэнні з баталеачнай групай як у творах актыўнай рытмічнай структуры, так і ў творах лірычнага характару. Не варта адмаўляцца ад гітары і як ад саліруючага інструмента. Даручэнне гітары саліруючай партыі самага рознага характару – ад лірачнай тэмы да розных падгалоскаў, пасалаў, унясе каларыт сучаснай аранжыроўкі ў гучанне партытуры. Партыю саліруючай гітары залісваюць у скрыпачным класе актывай вышэй за сапраўднае гучанне, партыю

рыти-гітары заліваецца, выкарыстоўваючы сістэму азначэння акордаў ладінскімі літарамі з рознымі дробнымі індэксамі. Дыяпазон гітары практычна адпавядае дыяпазону балалаечнай групы, за выключэннем балалайкі і кантрабаса. Прыёмы ігры на гітары ў асноўным сходныя з прыёмамі ігры на балалайцы. Бас-гітара, як і балалайка-кантрабас, гуляць на актаву ніжэй напісанага, за выключэннем розніцы ў адну струну, падобна з ёй па отвор. Прыёмы ігры ў асноўным ідэнтычныя, хоць, у выніку меншай меншай тэду, выкананне на ёй больш тэхнічнае.

У аркестрах і ансамблях народных інструментаў для больш дасканалата спалучэння струнных груп і электрыфікаваных гітар пажадана выкарыстанне больш нізкага тэмбру.

Неабходна сказаць некалькі слоў пра агучванне аркестра і салістаў-вакалістаў электронна-узмацняльнай апаратурай. Асноўнымі кампанентамі агучвання з'яўляюцца мікрафоны, мікшарскі пульт, рэвербератар, узмацняльнікі магнітнаці, гучнагаварыцелі (гучавыя калонкі). Паколькі гэты артыкул не мае на мэта дэталевы разгляд сучасных акустычных прыбораў, варта толькі падкрэсліць, што кіраванні абавязаны адказа падымаць да падрыхтоўкі агучвання канцэртаў, старання знайсці баланс і роўнасць гучання аркестра, аркестравых груп, салістаў-вакалістаў, валодаць неабходнымі прыёмамі работы гукарэжысёра, сацыяльна-тэхнічным станам апаратуры, ведаць элементарныя правілы яе ремонту.

Экспедыцыя ў практычнага вопыту метааэродна адзначаць, што не варта захапляцца празмерным электронным агучваннем аркестра, ансамбля, таму што удалля спробы пакуль рэдкія. Не варта ставіць на домры, балалайкі, цымбалы гукаадмацняльнікі, таму што яны губляюць свой тэмбр, каларыт, гучаць хучэй як электрагітара, электрапіяніна. У гэтых мэтах лепш выкарыстоўваць мікрафоны, студыйна агучванне аркестра, салістаў цалкам.

ТАБЛИЦЬ ПРИКЛАДНАГО СПАЛУЧЕННЯ ІНСТРУМЕНТАУ  
У АРКЕСТРАХ І АНСАМБЛЯХ НАРОДНОЇ МУЗИКИ

Назва інструментау	Колькасць удзельнікаў аркестра				
	15	20	25	35	45
<b>Аркестра рускіх народных інструментау*</b>					
1. Домры піката	-	-	1	1	1
2. Домры малія (першыя)	4	4	5	6	8
3. Домры малія (другія)	2	2	3	4	5
4. Домры альтовыя (першыя)	1	1	2	2	3
5. Домры альтовыя (другія)	1	1	2	2	3
6. Домры басовыя (першыя)	1	1	1	2	2
7. Домры басовыя (другія)	-	1	1	2	2
8. Баян I	1	1	1	1	2
9. Баян II	-	1	1	1	1
10. Гуслі клавійныя	-	-	-	1	1
11. Балалайка прымы	2	4	4	6	8
12. Балалайка секунды	1	1	1	2	2
13. Балалайка альт	1	1	1	2	2
14. Балалайка бас	-	1	1	1	2
15. Балалайка кантрабас	1	1	1	2	2
<b>Аркестр беларускіх народных інструментау</b>					
1. Дудка сапрана	-	1	1	1	1
2. Дудка альт	-	1	1	1	1
3. Дудка тэнор	-	-	1	1	1
4. Дудка бас	-	-	1	1	1
5. Флейта	-	-	-	1	1
6. Габоі	-	-	-	1	1
7. Баян I	1	1	2	2	2
8. Баян II	1	1	1	2	2
9. Баян III	-	1	1	1	1
10. Баян бас	-	-	-	1	1

\* Табліца аркестра рускіх народных інструментау дадзена у кнізе А.Кіргіна "Работа с самодеятельным оркестром народных инструментов". М., 1982.

11. Баяны кантрабас	-	-	-	I	I
12. Цымбалы прымы I	4	4	4	6	8
13. Цымбалы прымы II	2	2	2	4	6
14. Цымбалы альты I	2	2	2	3	5
15. Цымбалы альты II	I	2	2	2	3
16. Цымбалы тэнары I	I	I	I	I	2
17. Цымбалы тэнары II	I	I	I	I	2
18. Цымбалы бас	-	I	I	I	I
19. Балалайка бас	-	-	-	I	I
20. Балалайка кантрабас*	I	I	I	I	I
21. Гітара-рытм	-	-	I	I	I
22. Ударныя	I	I	2	2	2

Састаў ансамбля народнай музыкі "Мывіца"  
Беларускага радыё і тэлебачання

1. Цымбалы 4
2. Дудачкі 2 (I-II альт, бас, жалейка, кларнет)
3. Гармонікі 2 (баян)
4. Скрыпкі 4
5. Кантрабас I (басэтя)
6. Ударныя 2

Дзяржаўны ансамбль танца БССР

1. Цымбалы 2
2. Скрыпкі 6
3. Флейта I
4. Кларнет I
5. Трубы 2
6. Тромбон I
7. Баяны 4
8. Гітара-рытм I
9. Гітара-бас I
10. Ударныя I

Аркестр народнай музыкі Палаца культуры "Дняцтва"

1. Флейта I
2. Габой 2

\* Магчыма замена балалайкі-кантрабас на гітара-бас.

3. Баян I	I
4. Баян II	I
5. Баян III	I
6. Цымбалы I	8
7. Цымбалы II	8
8. Цымбалы альты	2
9. Цымбалы тэнары	2
10. Скрыпка	4
11. Гітара-бас	I
12. Ударныя	I

Фальклорна-харэаграфічны ансамбль "Харошкі"  
(аркестравая група)

1. Флейта	I
2. Скрыпка	I
3. Скрыпка-альт	I
4. Цымбалы	2
5. Баяны	2 (гармонік)
6. Гітара-бас	I (басэтя)
7. Ударныя	

Камерна-інструментальны ансамбль  
Беларускага радыё і тэлебачання

1. Домры прымы I	2
2. Домры прымы II	I
3. Домры альт	I
4. Домры тэнар	I
5. Домры бас	I
6. Домры кантрабас	I
7. Арфа	I
8. Баян	I
9. Ударныя	I (цымбалы)

Аркестр Беларускіх інструментаў  
Мінскага інстытута культуры

1. Цымбалы I	8
2. Цымбалы II	6
3. Альты I	4
4. Альты II	4
5. Тэнары I	2

6. Тэнары П	2
7. Баяны I	I
8. Баяны П	I
9. Баяны Ш	I
10. Баян бас	I
11. Балалайка секунды	2
12. Балалайка альт	2
13. Балалайка бас	I
14. Балалайка кантрабас	I
15. Ударныя	2

Фальклорны ансамбль Мінскага Інстытута культуры

1. Дудкі сапрана	I
2. Дудкі альт	I
3. Дудкі тэнар	I
4. Дудкі бас	I
5. Скрыпкі I	4
6. Скрыпкі П	4
7. Цымбалы	2
8. Баяны	2
9. Балалайка кантрабас	I
10. Ударныя	2

У табліцах дадзены прыкладныя схемы аркестраў і ансамбляў народных інструментаў, якія не вычэрпваюць па сваёй сутнасці ўсе іншыя магчымыя варыянты камплектавання калектываў.

Пры арганізацыі набору ў самадзейны калектыв перад кіраўніком стаіць праблема адбору удзеельнікаў, інакш кажучы, правядзенне спецыяльнай праверкі кандыдатаў, вызначэнне іх прыродных музычных здольнасцей, магчымасці паспяховага авалодання навыкамі ігры на інструменце. Задача кіраўніка - шляхам індывідуальнай праверкі вызначыць здольнасці будучых аркестрантаў, іх музычны слых, пачуццё рытму, музычную памяць. У перыяд камплектавання калектыву і ў далейшай яго рабоце магчыма стварэнне дзвюх груп удзеельнікаў: асноўны саостаў, які складаецца з больш падрыхтаваных (наибольш здольных) і другі - падрыхтоўчы, куды уваходзяць людзі без падрыхтоўкі, якія раней не ігралі на музычных інструментах.



Першапачатковы этап трэба завяршыць спецыяльнымі арганізацыйнымі заняткамі (арганізацыйным зборам усіх удзельнікаў), на якім неабходна ўзяць час знаёмства будучых аркестрантаў з гісторыяй развіцця народных інструментаў, расказаць аб дзейнасці выдатнага рускага музыканта, выканаўцы на балалайцы, заснавальніка першага аркестра народных інструментаў у Расіі В. Андрэева, пра беларускага выканаўцу на цымбалах, заснавальніка аркестра беларускіх народных інструментаў І. Жыновіча, папулярных калектывах народнай музыкі. Заканчваючы арганізацыйны збор, трэба выбраць актыўна аркестравага дзіцяці - старасту, бібліятэкара (калі сфарміравалася вялікі калектыў - можна выбраць старастат прыкладна з 3-х чалавек), аклаці расклад заняткаў. Трэба ўлічыць, што найбольш апраўданая перыядычнасць рэпетыцый два разы на тыдзень па 2 гадзіны. Трэці дзень можна выкарыстаць у далейшым для заняткаў аркестравых груп, або для інтэнсіўнай падрыхтоўкі да будучага канцэртнага выступлення.

Размеркоўваючы інструменты, дырыжор павінен ўлічваць асаблівасці фізічнага стану удзельнікаў, іх падрыхтоўку, ступень развіцця. На малых домрах трэба вылучыць тых, хто ўжо іграе ці іграў у мінулым на іншых інструментах. На альтовня і басовня трэба падбіраць выканаўцаў з доўгімі кісямі рук з-за больш павялічанага мензуры ладоў на грыфе інструментаў. Выканаўцам, якія іграюць на балалайцы-прыма, патрабуюцца больш рухавія пальцы рук, добра развіты слых, увогуле тая ж данія, што і у тых, якія іграюць на малых домрах, малчы на увазе даволі складаную тэхніку выканання на гэтым інструменце. Асаблівае месца ў народным аркестры займаюць балалайкі-кантрабасы. Іграюць на іх у асноўным ударам медыятара па струне (радзей - трэмада). Інструмент па размерках вялікі, патрабуе ад іграючых на ім добрага фізічнага развіцця рук, кісцей, пальцаў, добрага пачуцця рытму. Удзельнікам, якія не маюць папярэдняй падрыхтоўкі, можна даручыць балалайкі-секунды, альты. Баяністаў, як правіла, трэба браць ужо іграючых, таму што тэрмін навучання на гэтым інструменце намога больш працяглы, чым на струнных інструментах. Размеркаванне інструментаў сярод удзельнікаў калектыву трэба завяршыць сцэнічным вызначэннем месца выканаўцаў у аркестры, устанавішы тым самым пастаянны парадак пасадкі.

Вядома, што першапачатковыя заняткі па авалоданні навывкам! Ігры на струнных Інструментах, асваенне правільнага гукатрымання, як і асваенне нотнай граматы, уяўляюць пэўныя цяжкасці. Тут кіраўнік павінен праявіць свавасаблівую метадычную тактыку. Коротка растлумачышы, як трымаць медыятары, Інструменты, а таксама, што азначаюць жэсты дырыжора, можна па адной струне, напрыклад, "ля" на усіх Інструментах прапанаваць адначасова пайграць медыятарам уніа "стаката". Шматактаўна паўтораны гук будзе в"яўляцца першым урокам аркестравай Ігры. Затым, падзялішы аркестравыя групы на гукі трохгучнасці, акордаў, дадашы сюды баяны, удрання, пабудавашы гарманічную паслядоўнасць з 3-4 акордаў, спалучышы увесь аркестр у "тутці", прапанаваць музыкантам сыграць. Гэта маленькая кампазіцыя, першая "аркестравая" Ігра, напомяніце аркестрантам і будзе залогам усе ўзрастаючай іх цікавасці да Ігры у аркестры, авалодання Інструментам.

Цікавы вопыт некаторых кіраўнікоў аркестраў, якія прапануюць аркестрантам у час вывучэння твора сальфеджыраваць свае партыі. Узаемасувязь нотнага запісу, яе адказное успрыняццё дапамагаць хутчэй асвойваць змест і характар аркестравай партыі.

Да найбольш важных форм рэпе тыпчайнай работы неабходна аднесці Індывідуальныя і групавыя заняткі. У час Індывідуальных заняткаў удзелнікі ўдасканалюцца майстэрства выканання, навыхі Інтаніравання, дынамікі, штрыкавой разнастайнасці, тэхнічнай бегласці. Групавыя заняткі дадаюць да вышэйказанага злітнасць, сінхроннасць гучання аркестравых партый, іх дынамічны баланс, ідэнтычнасць і ўзгодненнасць штрыкоў. Дабіцца якаснага ансамблевага гучання (метрычнага, рытмічнага, тэмпавага, дынамічнага, штрыкавага) - галоўная задача кіраўніка-дырыжора, гарант сістэматычнага, мэтанакіраванага развіцця аркестра, выхавання яго выканаўчай культуры.

У перыяд станаўлення варта як мага больш удзяляць увагі групавым рэпетыцыям. Задача кіраўніка - навучыць музыкантаў строіць музычныя Інструменты, разбірацца у іх механіцы, прызначэнні галоўных частак, паказаць, як падключыцца электраўзмацняльна апаратура, збірацца і разбірацца ударная ўстаноўка, раскрыць усе тонкасці музычнай тэрміналогіі.

Далейшая работа дырыжора самадзейнага аркестравага калектыву павінна быць прысвечана развучванню аркестравых п"ес,

збіранню разнастайнага рэпертуару. Метадычна правільная работа кіраўніка-дырыжора самадзейнага аркестра на пачатковым этапе яго дзейнасці з'яўляецца залогам далейшага паспяховага работы музычнага калектыву.

#### Кантрольныя пытанні:

1. Перапачатковы этап фарміравання самадзейнага аркестраў народнага інструментаў, фальклорна-этнографічных ансамбляў.
2. Інструментарый аркестраў народнага інструментаў, фальклорных ансамбляў.
3. Варыянты інструментальнага саставу.
4. Задачы дырыжора, кіраўніка аркестраў, ансамбля на першым этапе рэпетыцыйнай работы.

#### **УЖИВАННЕ ТРАДЫЦЫЙ БЕЛАРУСКАЙ НАРОДНАЙ ІНСТРУМЕНТАЛЬНАЙ МУЗЫКІ У ПЕДАГАГІЧНЫМ ПРАЦЭСЕ ДЗІЦЧАГА КАЛЕКТЫВА**

Развіццё дзіцячай мастацкай самадзейнасці ў апошнія гады актуалізавала праблемы кіравання дзіцячымі калектывамі, накіраванымі на засваенне і выкананне фальклора. Аналіз практычнай дзейнасці дзіцячай фальклорна-інструментальнай самадзейнасці ў рэспубліцы выявіў шэраг негатывных з'яў, якія перашкаджаюць паўнацэннаму педагагічнаму працэсу. Сярод іх – недастатковая кваліфікацыя кіраўнікоў калектываў, слабае веданне імі фальклорнай традыцыі, метадаў збірання і расшыфроўкі фальклора, асаблівасцей фальклорнай творчасці, беларускага нацыянальнага інструментарыя (у тым ліку – дзіцячага), рэпертуара, цікавага і даступнага дзецям. Назіраецца недастатковы ўлік у педагагічным працэсе узроставых і псіхафізіялагічных асаблівасцей дзяцей, перавага канкрэтна-выканаўчай накіраванасці ў шкоду выкавання дзіцяці, фарміравання яго асобы, развіцця творчай індывідуальнасці. Таму і неабходна сёння метадычная дапамога кіраўнікам дзіцячай фальклорна-інструментальнай самадзейнасці, якая ў правільным напрамку накіруе педагагічны працэс у калектывах гэтага жанра.

Інтэрэс да фальклора, які значна пашырыўся ў нашым грамадстве, вылучае пытанні аб яго ролі, месцы, формах існавання, спецыфічнага ўзнаўлення і метадах засваення ў сучаснай мастацкай самадзейнасці. Фалькларызм шырока ахапіў большасць яе музычных